

паваты твой шум» (с. 62); «Не чакаў, калі бачыў калісьці // каля по-стаці сьпелага жыта, // што рассыплеш свой зірк шаласьцісты // на пя-сок...» (с. 38); «шэст сinya-зялёны» (с. 75); «і зоры, і месяц, і сень над палямі // вятрыста ня моўкнуць — шасцяць», «яго шайкавістыя, дзіўныя строі // у ветрах вякоў шаласьціць» (с. 76).

Мы выказалі свае ўяўленні аб законах узвышэнскай сімволікі коле-ру, якая плённа рэалізоўвалася на працягу ўсёй дзейнасці літаратурна-га аб'яднання праз ідэйна-мастацкі кантэкст твораў; устанавілі, што кожны з выдзеленых намі каларатываў, замацаваўшыся за адпаведным словаобразам, імкнуўся выявіць сваю сутнасць праз сувязь ідыёматыч-ных выказаў, што набылі ў працэсе слоўна-паэтычнага існавання аба-гульнена-сімвалічнае значэнне. Паэтычныя вобразы, створаныя на асно-ве дадзеных слоў, набылі сваю мастацкую завершанасць і эстэтычную каштоўнасць.

¹ Донецких Л. И. Реализация эстетических возможностей имен прилагательных в тексте художественных произведений. Кишинев, 1980. С. 4.

² Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. М., 1947. С. 14.

³ Заякина Т. Из наблюдений над семантической валентностью прилагательных в условиях художественного текста // Тр. Киргиз. ун-та. Сер. гуманитар. наук. Вып. 10. Фрунзе, 1974. С. 150.

⁴ Эйзенштейн С. М. Избр. произведения: В 6 т. М., 1964. Т. 2. С. 234.

⁵ Глебка П. Шыпшына. Менск, 1927. С. 59. Далей спасылкі на гэта выданне даюцца ў тэкце артыкула. Захоўваецца аўтарскі правапіс.

⁶ Дубоўка У. Трысьцё. Менск, 1925. С. 11.

⁷ Узвышша. 1927. С. 150.

⁸ У. Дубоўка лічыць яго малінавым колерам (Трысьцё. С. 102).

⁹ Дубоўка У. Трысьцё. С. 70.

¹⁰ Багдановіч М. Збор твораў: У 2 т. Мн., 1968.

Л. М. КАНАПЛЯНІК

ПАТРЫЯТЫЧНЫЯ МАТЫВЫ У ТВОРЧАСЦІ ЯНКІ ЛУЧЫНЫ (1851—1897)

Патрыятычныя матывы вельмі характэрныя для беларускай літара-туры другой паловы XIX ст., калі яна выступіла як адзін са спосабаў захавання і самавыражэння беларускага этнасу. Таму натуральна, што яе пісьменнікі імкнуліся выхаваць у свайго народа патрыятычныя па-чуцці: любоў да сваёй зямлі і павагу да гістарычнага мінулага родна-га краю.

У кожным творы Янкi Лучыны (Івана Неслухоўскага) пульсуе шчы-рае аўтарскае сэрца з яго вялікім імкненнем да праўды, добрай волі і разумення сэнсу жыцця. Гэтае імкненне якраз і паслужыла суб'ектыў-на-індывідуальнай перадумовай патрыятычных матываў ва ўсёй яго творчасці.

Згаданыя матывы выявілі сябе праз вобраз селяніна; праз імкненне аўтара (сына нёманскіх водаў і беднага поля) прыпадабніцца да веч-най асновы роднай зямлі сваім светабачаннем; праз уяўленне аб радзі-ме; праз мастацкія сімвалы і асацыятыўныя глыбіні аўтарскай думкі; праз адкрытае аўтарскае пачуццё любасці да свайго краю; праз клопат аб сваім жыццёвым прызначэнні, усведамленне ролі паэта ў змаганні за людское шчасце; праз вернасць неўміручым Красе, Дабру, Праўдзе, што і вызначыла гуманістычны кірунак усёй творчасці Янкi Лучыны.

Лучынаўскі вобраз селяніна не толькі ўвасабляе Радзіму, але і сім-валізуе крыніцу яе годнага жыцця. Яго сціплы мужык — працавіты і ду-жы, не зломлены шматгадовымі здзекамі і пагардаю, вынослівы і ціхі. Ён не бунтар, толькі зрэдку выказвае жаданне шукаць лепшай долі, ча-сам пытаючы ў сябе самога: «Што ж рабіць?» Без дыдактызму, з асаб-лівай шчырасцю аўтар падказвае вяскоўцу, што ўсе найважнейшыя пра-блемы беларусаў (не толькі сялян!) трэба вырашаць самастойна, без

сумніцельнай дапамогі суседзяў і розных добразычліўцаў. Янка Лучына пераконвае чытача: «Што нам братне, што ўража — // Пытай праўды ў Бога. // Папытайся сумлення // Дый розум мей уласны...»

Душэўная прыкрасць і нудота селяніна — ад пясчанай неўрадлівай глебы, ад спрадвечнай нястачы, ад марнасці жаданняў. А жаданні мужыка не сягаюць у нябёсы, не патрабуюць немагчымага, а толькі — удостал хлеб, зімою — цяпла, ды на свята — чарку гарэлкі. Нельга абвінавачваць селяніна ў залішняй прыземленасці, у тым, што ён не захапляецца філасофіяй і паэзіяй, шэдэўрамі мастацтва, бо вымушаны працаваць ад зары да зары нараўне з бязмоўнаю жывёлаю — няшчасным канём (верш «Што думае Янка, везучы дровы ў горад» і інш.); думкі і размовы сялян скрозь насычаны клопатам аб сённяшнім ды заўтрашнім днях: як пражыць ды пракарміць сям'ю.

Усё ж мужык у Янкі Лучыны — чалавек духоўны, маральныя пошукі яго шматкірункавыя. Так, селянін лічыць, што кожны чалавек павінен быць адданым свайму краю, павінен ведаць і шанавець звычаі мiлай зямлі. Якраз пра гэта гаворыць вясковец, прапануючы пакупніку набыць каляндар:

Ён хоць і вышаў не вельмі прыгожы,
А ўсё ж у хаце ён патрэбен можа.
Праўда, адзет ён не надта багата,
Аднака скажа, калі будні, свята,
І гдзе бываюць якія кірмашы,
Гдзе сабяруцца Янкі, Саўкі нашы,
Калі родная вам мiла старонка
І мужык бедны, яго дзеткі, жонка,
Калі наш звычай Вам знаёмы трохкі,
Тут пра ўсё гэта будуць малы крошкі (С. 40).

Будучы практычным, мужык разумее, што добрасумленнасцю багацця не нажывеш, і асуджае нахабства, крадзеж, хлусню, як Піліп з верша «Вясновай парой»: ...— Не прыкраўшы, не прылгаўшы, // Тай не будзеш панам! (С. 37).

Сяляне, паводле Лучыны, наогул больш вечныя, чым часовыя. Можна, таму сярод герояў паэта няма вяскоўцаў, якія б цікавіліся нядоўгавечнай палітыкай. Сяляне не належаць самі сабе, бо наvekі паяднаны з зямелькай, поўнаасцю залежаць ад яе, а прычыну сваёй беднасці бачаць у тым, што «глеба пескавата» (С. 40). А зямля не проста корміць, але і гадуе сваіх дзяцей, таму мужык нібы немаўлятка без маці, не уяўляе сябе без яе.

Адносіны селяніна да зямлі выяўляюць і яго светаадчуванне, і светабачанне, і светапогляд. Зямля чуецца селяніну блізкай, роднай, а таму і цудоўнай. Асабісты вопыт і вопыт продкаў падказваюць мужыку, што без зямлі не пражыць. Таму першаснае яго перакананне — шануй, любі, даглядай зямельку, і яна не пакіне цябе ў бядзе.

Наогул, усе земляробчыя народы ўзводзяць зямлю ў вышэйшую ступень боскасці, таму што старажытна-міфалагічная ідэя аб зямлі як аб маці прасцей і наглядней, чым ідэя неба-бацькі. Прычым маці-зямліца — не толькі карміцелька, але і родная старонка.

Вясковец жыве цыклічна: ад пасеву да ўборкі, як і зямля — то апрагнае святочны зялёны гарнітур, то развітваецца з паношаным зжаўцелым уборам, і ў гэтым магутнасць прыроднага жыцця.

Дзве поры года — зіма і вясна — сімвалізуюць адпаведна дрымучае гора і абуджэнне ад сну небыцця, ціхай пакорлівасці, вызваленне ад пякучай горычы бясконцай крыўды.

Цесную павязь мужыка з прыродай малюе Янка Лучына, найчасцей карыстаючыся прыёмам паралелізму. З'явы прыроды могуць асацыявацца ў чалавёка вёскі (і адпаведна ў Янкі Лучыны) з галечай-бядотай-горам, бо прырода не заўсёды спрыяе добраму: пасылае то непатрэбны дождж, то б'е пасевы градам, а то нашле засуху, перад якой чалавек бяссільны. Відаць, якраз таму лясны шум у вершы «Вясна» ўяўляецца выражэннем людскога незадавальнення:

...А ўсе север як дуў, дзьме па полю па том, // Гул па лесе ідзе: «Яшчэ летку — не быць!» (С. 38).

Архетыпны вобраз халоднага ветру, сівэру атаясамліваецца не толькі з нягодамі жыцця, але яшчэ і з чымсьці непатрэбным, што перашкаджае натуральнаму ходу з'яў, прывычнай змене рэчаў. Так, сівэр у аднайменным творы — гэта штосьці штучна-злоснае ў чалавечым і ўвогуле ў прыродным жыцці, і яно ўносіць разлад у гармонію існасці. Знікне сівэр — высахне мора людскіх слёз. Пакуль жа вецер неадступны, заўсёды, мацнее прага вызваліцца ад яго.

А вось светлае і радаснае жыццё адчуваецца як нязмушанасць і неабходнасць, што і вызначае гатоўнасць вяскоўца да вясны. Аб'ектыўна вясна — пара абуджэння, пра што сведчыць падрыхтаваная да работы саха, але нейкая Звышсіла перашкаджае Дабру, спыняе яго дзеянне, і яна ж служыць падставай для фаталізму вяскоўца, падпарадкаванасці лёсу, які амаль не залежыць ад характару, тэмпераменту, паводзін чалавека. Гармонія ў прыродзе атаясамліваецца селянінам са справядлівасцю, з людскасцю. Калі няма парадку ў прыродзе, то няма і ладу ў чалавечым жыцці.

Так, у вершы «Мароз» зімовы гігант накіроўвае сваю разбуральную сілу на самых слабых і безабаронных: на бедную мужыцкую хатку, на маленькую птушку, на бездапаможных дзетак. Злосць марозу не ведае межаў, яна павялічвае жорсткасць свету, дзе «...Бяруцца з жыцця аж занадта даніны і шчодрыя лішкі са слёзаў» (С. 131).

Гармонія прыроды выяўляе сябе перш за ўсё ў дзівоснай пекнасці, у таямнічасці і неразгаданасці, ва ўзаемазалежнасці і ўзаемаабумоўленасці з'яў прыроды, у адзінстве супрацьлеглых пачаткаў, якія ўраўнаважваюць адзін аднаго (як Дабро і Зло). Нарэшце, гармонія прыроды — у самакаштоўнасці прыгажосці наваколля (вершы «На перавозе», «На змярканні», «Абразок», «Восень» і інш.).

Цікава, што каляровая гама ў творчасці І. Неслухоўскага надзвычай бедная: яна вызначаецца пераважна светацэнямі; белае, светлае як міфалагічны элемент дзённага святла, як мадэль вады, што праганяе смагу, ачышчае цела, як прыкмета вышэйшых, духоўных сфер атаясамліваецца з Добром, Красою, Праўдаю і выражае сябе ў асноўным праз залацісты колер: зорка «заліла старадрэвінаў купу...», «залацістая далонь» дорыць святло цяпельца, «залацістыя просні На хвалях Нёмана звоняць», «залацістыя аблокі», сонца «залоціць колас» і г. д. Непрыемныя, непатрэбныя, негатыўныя сілы, Сусветнае Зло знайшлі ўвасабленне ў змрочных, цёмных, пераважна чорным і шэрым колерах: «шэрыя цені» «паклалісь па лесе», «цёмныя хмары», «і зацягваюць хмары моўчкі неба абшары, Быццам змрок дамавіны», «далеч пахмурая» і інш. Эмацыянальнае ўздзеянне колераў у творах Лучыны адзначае: «Светлазалацістыя фарбы выражаюць лёгкі, радасны, вясёлы і бадзёры настрой, змрочна-шэрыя — самоту, нуду, незадавальненне і душэўную горыч.

Паводле Янкі Лучыны, барацьба Дабра са Злом непазбежная. Прычым для селяніна Добром з'яўляецца тое, што дапамагае збожжу расці і каласіцца, а што шкодзіць — вораг яму і чалавеку. Напрыклад, у вершы «Песня аратая» мухі «абрыдлыя», вароны — «сёстры чорным хмарам», а зямелька «...не радзіць не можа, Зернейка прытуліць і ўзгадуе збожжа».

З незвычайнай, шчымлівай сялянскай любоўю выпісаны лучынаўскі вобраз руні, жыта, збожжа, якія сімвалізуюць тое вечнае, без чаго не можа жыць чалавек. Рунь — безумоўна, стапоўчы герой, адухоўлены сваім высокім прызначэннем. Лагуны пшаніцы і жыта супакойваюць чалавека сваёй песняй, поўняць сэрца шчаслівай надзеяй і сілай; апусцелае іржышча наганяе смутак, слёзы, як у вершы «Восень», дзе «Апусцелі вокал нівы, // Тут і там зямля чарнее. // Над іржышчам праразлівы // Вецер з захаду ўсё ве...» (С. 133. Перакл. І. Чыгрына).

Селянін, зямля і хлеб — трыадзіная аснова, на якой трымаецца свет. Яны ўзаемазвязаныя паміж сабою: скібы зямлі ўслаўляюць працу му-

жыка; гімн збожжу заканчваецца гімнам зямлі, а з гімна зямлі пачынаецца гімн хлеббаробу.

Селянін з яго ўстойлівым побытам у сістэме простаі сацыяльна-прыроднай цыклічнасці, сімвалізуе вечнасць, нязменнасць, стабільнасць. Хлеб, збожжа, калоссе, рунь, зялёныя палеткі сімвалізуюць само жыццё. Зямля — гэта ўмова жыцця, Радзіма. Апафеоз працы і ўслаўленне творцы ў сістэме «хлеб — зямля — селянін» уяўляюць сабою аптымістычную канцэпцыю сапраўднасці.

Сяляне заўсёды былі захавальнікамі нацыянальнага ядра, нацыянальнай самабытнасці не з прычыны іх этнічнай самасвядомасці, а ў выніку сваёй маларухомасці і кансерватызму, які абумоўлены многімі фактарамі, у тым ліку і цыклічнымі ладам жыцця: ад пасеву — да ўборкі. Аднастайнасць выклікае прывычку нават да бяды і пакут. Прывычка дапамагае выжыць. Цяжкасць стану паўтарэння можа стаць патрэбай, г. зн. мазахізмам, што, як і рэлігія, выконвае кампенсатарную функцыю.

Кансерватызм характарызуе паўторную, малазменную якасць жыцця, псіхалагічную форму адносін чалавека да ўласнага быцця, мазахізм жа выражае цяжкасць паўтаральнага стану і любоў да яго. Кансерватыўным з'яўляецца тыповы светапогляд вяскоўца на мяжы дзвюх культур: чалавеку прапануюць новую Радзіму, багацейшую і больш зручную для жыцця, але ён адмаўляецца.

Своеасаблівае мазахістычнае адчуванне жыцця абумоўлена і некаторай бязвольнасцю селяніна, унутранай цягай яго да духоўнасці, што выражаецца праз пашану да ўсяго свайго, разуменнем абавязковасці захавання і распаўсюджвання сваёй культуры.

Кансерватызм — гэта не абсалютная замкнёнасць, ізаляванасць ад усяго знешняга, чужога, новага, але гэта — адчуванне гарантаванасці старога і звыклага ўкладу: селянін не хоча згубіць тое, што мае, бо занадта цяжка ўсё гэта яму даецца. Вясковец часам проста не ведае, як трэба дзейнічаць, як яму абыходзіцца з тым ці іншым новаўвядзеннем, незнаёмым фактам. Кансерватызм беларускага мужыка абумоўлены яшчэ і гістарычна, калі трэба было быць неўспрымальным да іншаземных традыцый, якія часта навязваліся яму гвалтоўна. Думаецца, што той патрыятызм, якім вызначаўся (і вызначаецца) селянін у сапраўднасці, меў (і мае) вытокі якраз у звычайным бытавым кансерватызме ды яшчэ ў прагматызме, калі лепш верабей у руках, чым сініца ў небе. Здаровы прыродны прагматызм — характэрная рыса ўсялякага селяніна і наогул сялянства ўсіх часоў і народаў. Патрыятызм жа вырастае з усведамлення прыналежнасці да нейкага этнасу, з пэўнага адукацыйнага ўзроўню, з гатоўнасці ахвяраваць сваімі выгодамі дзеля мэтай нацыі; з разумення неабходнасці гэтай ахвярнасці. Патрыятызм патрабуе сацыяльнай мужнасці, грамадзянскасці жыццёвай пазіцыі.

З другога боку, патрыятызм выражае сябе актыўна, калі кожны ўсімі дзеяннямі спрыяе Радзіме. Для сялян Радзіма — яны самі, а таксама іх зямля, іх куток, усё астатняе — гэта замежжа. Але ў сваім кутку, у межах яго, сяляне — сапраўдныя патрыёты.

Са смуткам свярджваючы, што чалавек без песні — калека, а цэлы край без ліры пусцее, Янка Лучына ўяўляе сябе інструментам для песні — слабым і квольым, які гучыць нявесела, але здольны праз глыбінную сілу роднай мовы адрадіць пашану і любоў да ліры. Жыццё вымушае паэта ці зусім замоўкнуць, ці паяднаць сваё слова з грамадскімі праблемамі, як пра гэта гаворыцца ў вершы «Голас натоўпу»: Замоўкні ці з песняй інакшай нанова // На новыя выйдзі прасторы, // З грамадскім жыццём паяднай сваё слова, ¹/ Дай новыя клопаты, узоры (С. 127. Перакл. Р. Барадуліна).

Аўтар адчувае цесную сувязь хваравітай душэўнай занядбанасці грамадства з эканамічнай адсталасцю, з панаваннем грошай, падману, з нястачай навукі. Я. Лучына верыць, што супрацьстаяць гэтаму зможа сапраўднае мастацтва, бо яно дорыць людзям праўду і красу.

Людзі хочуць ведаць ісціну, і пясняр перакананы, што яна сябруе з розумам, з ведамі, таму ён марыць сесці на каня думак і паімчацца ў далёкую краіну хмар, праз страх, скрозь змрок, па рамантыку. Імклівы конь думак — вястун святла, якое стварае гармонію ў чалавеку, бо вучыць разумець тайну быцця, спасцігаць навукі: Ляці, ляці, // Крылаты конь, // І засвяці // Надзей агонь! (С. 109).

Безумоўна, уплывы пазітывізму на творчасць Янкі Лучыны досыць адчувальныя і выяўляюць сябе праз веру, што навукa, розум, веды прынясуць чалавеку шчасце. Але назваць сапраўдным пазітывістам паэта, які творыць дзеля памнажэння сардэчнасці, красы, духоўнасці, дзеля захавання высокай культуры народа, наўрад ці можна. Паэт схіляецца да думкі, што тэхнічны прагрэс прынясе беларускаму краю пэўны дабрабыт, толькі не на аснове ўзрастання сілы грошай, махлярства і знішчэння прыроднага характава ў чалавеку. Людзі задыхаюцца там, дзе не гучыць ліра і дзе прыгнечаная душа не знішчае гнеў і не прывучае чалавека піць гаркоту цярпення.

Радзіма для Янкі Лучыны — не толькі мужык, народная песня і свая, беларуская мова, але і прырода, якая ў большасці людзей асацыіруецца з Айчынай. Нацыянальная прырода ў шырокім сэнсе ёсць той нацыянальны Космас, які вызначае самабытнасць мыслення і псіхікі ўсялякага этнасу. Таму натуральна, што пейзажныя творы ці элементы пейзажу, не кажучы ўжо аб матывах повязі любой праявы чалавечага жыцця з жыццём прыроды, ёсць у арсенале любога нацыянальнага мастака.

У вершах У. Лучыны адчуваецца захапленне чарамі наваколля як сумнаю, так і радаснаю песняю прыроды. Сэрцу паэта мілыя і залацінка-крышталінка іскрыстай зоркі, і гуллівая рыбка, што нырцуе ў глыбіні рэчкі, і свар перапёлак у палосах пшаніцы, і напушаны нанач бусел, і чорная павалока летняга вечара... Прычым рамантычныя матывы ў прыродаапісальных вершах найбольш уласцівыя польскамоўным творам, тады як прыродаапісальныя матывы ў беларускамоўных вершах носяць алегарычны характар, што звязана, відаць, з даўнімі рамантычнымі традыцыямі польскай паэзіі і з пераважна сацыяльнай накіраванасцю беларускамоўных твораў.

Па сутнасці, паэзія Я. Лучыны — гэта гімн Радзіме, куточку над Нёманам, дзе жыве беларус — сціплы, задумнены, бедны, цёмны, працавіты, які не зменіць свае турботы на бляск і шык пазалочаных дамоў, на тлумныя вуліцы, што не вабяць прыязнасцю і даверам. Такую адданасць Айчыне можна параўнаць хіба што з невылечнай хваробай:

Слабасць гэтая нікога
Не адпусціць у век-векі.
Тут лячэнне — не ўспамога,
І не зроблены шчэ лекі (С. 137. Перакл. У. Мархеля).

¹ Лучына Янка. Творы. Мн., 1988. С. 46. (Перакл. з польск. У. Мархеля). Далей старонкі вершаў і аўтары перакладаў указваюцца ў тэксце артыкула.

А. А. СТАНЮТА

ДОСТОЕВСКИЙ В ВОСПРИЯТИИ БУНИНА *

Идеологическая близость Бунина к Достоевскому в «Окаянных днях» (отношение к революции, социализму, атеизму) заметна и в том, что у обоих писателей без всякого преувеличения можно назвать антикоммунизмом. Именно так, потому что это вовсе не «коммунизм нанизнанку», не «бесы против бесов», как думает Ю. Карякин («Неделя». 1991, № 3). В соответствии со значением греческого «анти», это всего только против-коммунизм, а не «главное оружие империализма — оголтелый антикоммунизм», по сакраментальной терминологии марксистско-ленинской философии. У Достоевского против бесов — не бесы, а Бог. И какая же «оголтелость» или «империализм» в этих его словах: «Христианин... го-